

Petra Kolenc

**»DANES SI PA VSO NOČ ČITAL.«
NEKAJ BESED O LEPOSLOVJU V KNJIŽNICI DR. HENRIKA TUME**

»Treba bo narediti institut za obdelanje gradiva. To sedaj ni mogoče a zato mora ostati material skupaj, da se nič ne izgubi dokler ne utegnemo na delo. Biblioteka mora tudi ostati cela. Skoraj v vsaki knjigi so njegove (o. p. Tumove) opazke in podčrtki. A kdor bo hotel delo nadaljevati bo moral preštudirati celo biblioteko. Če bomo imeli pozneje sredstva lahko nastavimo strokovnjake. Le tako se življenjsko delo od papa obrani« (Tuma, 1994, str. XII). Tako so se glasile besede Tumovega sina Jaroslava, ki jih je v pismu iz Prage leta 1935 pisal bratu Branimirju in se takoj po očetovi smrti zavzel za njegovo zapuščino in knjižnico.

Leta 1992 so potomci dr. Henrika Tume sklenili s Skupščino občine Nova Gorica in novogoriško raziskovalno enoto Zgodovinskega inštituta ZRC SAZU pogodbo, s katero so celotno Tumovo zapuščino skupaj s knjižnico prepustili v hranjenje Zgodovinskemu inštitutu ZRC SAZU Ljubljana. S prenosom Tumove zapuščine in knjižnice na Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Raziskovalno enoto v Novi Gorici, je bila uresničena želja Tumovega sina Branimirja, naj se gradivo preseli na Goriško kot dokaz povezave dr. Henrika Tume s tem prostorom (Tuma, 1994). Tumova zapuščina je tako postala ena pomembnejših raziskovalnih virov za zgodovino Slovencev v 19. in prvih tridesetih letih 20. stoletja. Vsestransko delovanje in kompleksno življenje dr. Henrika Tume, ki se zrcali v ohranjeni zapuščini, je tako spodbudilo številne zgodovinarje,¹ da so svojo raziskovalno energijo usmerili v to pomembno zapuščino.

S Tumovo knjižnico je nekoliko drugače. Kljub temu, da se ponaša s 3321 knjižnimi enotami, kolikor jih je dr. Henrik Tuma med leti 1894 in 1935 evidentiral v svojem *Registru* in je veljala do začetka prve svetovne vojne za eno najbogatejših privatnih zbirk Slovence, živečega v Gorici, vse do današnjega časa ni bila deležna strokovne obdelave, kakršno si zaradi številnih Tumovih pripomb v knjigah, ohranjenosti in pomembnosti hranjenega gradiva nedvomno zasluži. Povabilo Zgodovinskega inštituta Milka Kosa iz Nove Gorice, da se knjižnico strokovno uredi in popiše, je sredi leta 2004 obrodilo prve rezultate. Diplomsko delo *Henrik Tuma in njegova knjižnica s katalogom leposlovja* (Kolenc, 2004) prinaša poleg prereza slovenske knjižne ponudbe na prehodu 19. v 20. stoletje še bibliografski popis leposlovja, ki je v Tumovi knjižnici ohranjeno. Gre za 547 bibliografskih enot leposlovja domačih in tujih avtorjev, ki jih je dr. Henrik Tuma imel v svoji zbirki knjig. Leposlovje je večinoma bral v originalnih jezikih avtorjev, na kar kaže število ohranjenih del v 12 različnih jezikih.² Seveda je največ knjižnih enot (261) v slovenskem jeziku, kar kaže na Tumovo poglobljeno spremljanje in poznavanje domače knjižne produkcije. Do slovenskih literatov je dr. Henrik Tuma čutil posebno naklonjenost, saj se je zavedal odgovornosti in pomena, ki ga imajo njihova literarna dela za slovensko ljudstvo. Zato mu ni bilo vseeno, kako živijo in kakšen moralni zgled dajejo preprostim ljudem. Razkritje, da ima duhovnik in pesnik Simon Gregorčič otroka, je zato Tumovo moralno stališče pripeljalo do vrelišča: »Imel sem opravka na Gradišču in videl po vasi letati raztrganega mladeniča, očitno bejavca. Vprašal sem podžupana, ki me je spremljal, kako da puščajo letati po vasi umobolnega človeka. Pojasnil mi je: »To je nezakonski sin pesnika Simona Gregorčiča in ga nočemo internirati iz spoštovanja do pesnika.« (Tuma, 1997, str. 260) Kar pa v Tumovih očeh ni omajalo vrednosti Gregorčičevega pesništva, na kar opozarjajo štiri različne izdaje Gregorčičevih poezij, izšle

¹ Najpomembnejšim med njimi so dr. Dušan Kermavner, dr. Jože Pirjevec, dr. Branko Marušič.

² Poleg leposlovja v slovenščini, hrvaščini, ruščini, nemščini in italijanščini je na knjižnih policah Tumove knjižnice tudi zbirka češkega, poljskega in angleškega leposlovja. Nekaj del je v furlanskem, madžarskem, latinskem in grškem jeziku.

med leti 1888 in 1908, ki jih je Tuma imel v lastni knjižnici. Tudi številne druge avtorje je Tuma osebno poznal in jim celo predlagal naslove in vsebine še nenapisanih del. Tako je pisal zdravniku in pisatelju Alojzu Kraigherju 17. oktobra 1912, ko je ta nameraval začeti s pisanjem novega romana: »Posebno me veseli, da hočete literarno delati in prav težko pričakujem obečani Vaš roman, dasi Vam odsvetujem naslov: Ljubezen in politika. Ta naslov je po mojem mnenju strašno banalen in obenem zglada nekako šarlatansko kakor priporočilo za mlade, ženske in radovedne čitatelje. Izberite si raje kako lastno ime glavnega junaka ali pa tako skrivnostno kakor Školjka« (Tuma, 1994, str. 219). Pri Cankarju je šel še dlje, motil ga je ritem stavkov, ki ga je zasledil v enem izmed njegovih besedil. Ivanu Cankarju je v pismu dne 10. aprila 1918 takole svetoval: »... In vendar Vas kritiziram. Kako je lep Vaš ritem in glasba Vašega jezika, tako nimate vedno prav. Na strani 91 pišete: »Smrt se bo čudila, kedar pride ponj, ter prišla bo po okostnih brez duše.« Ali ni lepša glasba in ritem: »Smrt se čudi, ko pride ponj, ker pride po okostnik brez duše.« Ali pa na strani 150 zamenite besedo obraz s pravilno lice in dobite lepši ritem in lepšo glasbo ...« (Tuma, 1994, str. 35). Tuma je Cankarja cenil kot pisatelja, o čemer priča poznavanje njegovih del in kar 30 knjižnih naslovov, Cankarjevih del oz. kolikor jih je pri Schwentnerju do leta 1913 izšlo. Tuma je Cankarja večkrat finančno podprl, kmalu pa je skušal vplivati na njegov nedostojni način življenja, na kar je pisatelja opozoril v pismu dne 1. marca 1913: »Bili ste z menoj na počitnicah ter imel sem priliko upogleda v vaše usakdanje življenje. Vplivali ste prav bridko name, ker sem konstatiral, da živite življenje dijaka brez dela. Isto posedanje in popivanje po krčmah, isto premlavanje dovtipov in šal, pravi suženj usakdanjih navad brez cilja. Zato sem Vam odkritosrčno svetoval, da se odtrgate od Ljubljane in greste za bratom v Pariz« (Tuma, 1994, str. 33).

Tuma je spodbujal tudi druge avtorje in prevajalce. Seznanjal jih je z založniki, saj je poznal tedanje razmere v založniški dejavnosti, kjer je že v začetku 20. stoletja opozarjal na interese kapitala in politike, ki so se kazali tudi v založništvu. Dr. Henrik Tuma dne 11. julija 1910 tako zapiše v pismu Ljudevitu Furlaniju, ko ga ta zaprosi za založnika: »Kar se tiče tvojega dela 'Žena in verstvo' je isto jako interesantno; sem pa mnenja, da težko dobiš založnika. Najmanj sebičen je še Schwentner, dasiravno ga je že izkušnja izučila, da je bolj previden in [...] ne sprejema nič drugega v zalogo, nego spise Župančiča, Cankarja, to se pravi, samo spise dobrih pisateljev... Pri Gabrščku je prima in ultima ratio dobičkarija. Prevzame tvoje delo le, če je siguren, da ga razpeča z dobičkom. Tvoja knjiga pa je preveč protiverska« (Tuma, 1994, str. 111).

Knjižne police Tumove knjižnice vsebujejo vsa pomembna slovenska literarna imena Tumovih sodobnikov in začetnikov slovenskega Parnasa: Prešeren, Koseski, Trdina, Valjavec, Levstik, Erjavec, Mencinger, Jenko, Stritar, Gregorčič, Jurčič, Tavčar, Kersnik, Aškerc, Govekar, Kristan, Kraigher, Kveder, Cankar, Župančič, Kette, Murn, Gradnik, Golia, Levstik, Novačan, Stritar, če omenimo le najpomembnejše.

Pri tujem leposlovju zasledimo predvsem zvrsti, ki so bile značilne za čas fin de siècle in tedaj prebujajočih se nacionalizmov pri posameznih evropskih narodih, ki so popularizirali zgodovinski roman kot najvažnejšo literarno zvrst, ki opisuje junaške podvige posameznih nacionalnih junakov (Hladnik, 1993). Prav zato je tuja literatura zastopana s klasiki posameznega jezikovnega kroga, ki so utemeljevali korenine in junaško preteklost posameznega naroda. Tumova knjižnica vsebuje 35 bibliografskih enot oz. 118 knjižnih naslovov ruskega leposlovja, med njimi zbrana dela vseh najpomembnejših ruskih piscev; Puškina, Tolstoja, Gogolja, Gorkega, Grigoroviča, Čehova, Dostojevskega, Lermontova, Turgenjevega, ki jih razen redkih izjem, konec 19. stoletja še ni bilo mogoče brati v slovenskem prevodu. Enakovredno zastopano je tudi hrvaško leposlovje, ki v 49 bibliografskih enotah vsebuje 73 naslovov leposlovnih del, med katerimi je nekaj prevodov tujih avtorjev. Tako je Tuma večino Shakespearovih del bral v hrvaških prevodih, ki so v 20. letih 20. stoletja izhajali pri Hrvaški matici v Zagrebu. Številni skandinavski avtorji so bili Tumi približani prek nemških prevodov, med njimi Ibsen, Duun, Andersen, Björnson in celo grški klasik Homer, katerega Iliada se v Tumovi knjižnici nahaja tudi v grškem jeziku. Največji delež francoskega leposlovja zavzemajo dela Emila Zolaja, poleg

Barbusseja, Corneilleja, Daudeta, Hugoja, Le Saga, Maupassanta, Moliera in Racina. Pomembno je opozoriti tudi na nekaj madžarskih knjig, ki jih Tumova knjižnica hrani, med njimi poezije enega največjih madžarskih lirikov, Sándorja Petöfija. Med poljskimi naslovi ne manjkajo dela najpomembnejših poljskih piscev; Mickiewicza, Rubeša, Sienkiewicza in Slowackega. Tuma je v svojih spominih zapisal, da se je v branje zatekal pred fizičnimi bolečinami, ki so mu večkrat povzročale nespečnost: »V letih od 1895 do 1905 sem prečital v nočeh vse ruske klasike, kakor Gogolja, Tolstoja, Dostojevskega, Turgenjeva, Gončarova, potem poljske Mickiewicza, Slowackega ter češke Neruda, Háleba, Čelakovskega in druge« (Tuma, 1997, str. 293). Podatek, ki nam pove, da je Tuma potreboval 10 let, da je prebral vso vidnejšo klasiko tistega časa, skoraj 600 knjig leposlovja. Večkrat ga je pred ženo Marijo izdala dogorela sveča, ob kateri je bral, ker v hiši tedaj še niso imeli elektrike: »Danes si pa vso noč čital.«

Henrik Tuma je svojo knjižnico gradil selektivno, predvsem s svojo svetovno nazorsko in politično opredeljenostjo liberalnega socialista in marksista, kar je zaznati v pomanjkanju knjig, ki so gojile verska čustva. Besedila, ki jih je Tuma zbiral v svoji zbirki, so osredotočena predvsem na zgodovinsko tematiko in prek nje utemeljujejo in krepijo nacionalni pomen posameznega jezika. Spremljanje knjižne produkcije poznega 19. stoletja in zanimanje ter poznavanje jezikov monarhije v času, ko so se začeli oblikovati posamezni nacionalizmi znotraj Avstro-Ogrske monarhije, je vplivalo na Tumovo razmišljanje in spodbujalo njegovo aktivno delovanje v goriškem prostoru, kjer se je s svojo odvetniško pisarno ves čas boril za enakopravnost slovenskega jezika.

Ob prelomu stoletja je Tuma javnost presenetil s svojo literarno kritiko. Pisal je o Tolstoju, Gorkem, Barbussu, Cankarju, Šorliju, Finžgarju, Preglju, Gregorčiču (Marušič, 1994). Slovenski intelektualci so svoja razmišljanja in nacionalne koncepte vpletali tudi v knjižni jezik in tako z leposlovjem sporočali svoja stališča do narodnosti (Grdina, 1995). Tudi pri Tumi je prišla do izraza posebna značilnost slovenskih politikov, da so se preizkušali na literarnem polju. Leta 1919 je objavil nekaj črtic v tržaški socialistični reviji *Njiva*, kasneje še v *Delu* in *Naših zapiskih*. Goriški Mohorjevi družbi je ponudil svoj rokopis črtic, ki pa so bile zavrnjene zaradi močnega vpliva socialistične misli, ki jo je Tuma vnesel v razmišljanja o prvi svetovni vojni. Tako so njegove črtice *Iz za velike vojne* izšle šele v letu 1994.

Kje je Tuma kupoval svoje knjige? Do leta 1881 je knjige kupoval v Ljubljani in Postojni: »Dopolnil sem tudi svojo knjižnico z vsemi slovenskimi knjigami, da sem imel poln kovček knjig« (Tuma, 1997, str. 67). Sredi 60. let 19. stoletja se je iz Reke v Ljubljano preselil založnik Janez Giontini, ki je skrbel za izdajo dobrega leposlovja (Moravec, 1994). Že leta 1865 so pri njem izšle Jenkove pesmi, ki jih je Tuma kupil in so še danes del Tumove knjižnice. Največji delež tujega leposlovja pa je nabavil v času študija med leti 1881 in 1885 na Dunaju. Po 1886 pa je ponovno zahajal v ljubljanske knjigarne, ki jih je bilo ob prehodu stoletja kar 17 v lasti založb ali društev (Puhar, 2004). Pomemben delež slovenskih knjig je kupil pred 1. svetovno vojno tudi pri Gabrščku in Slovenski matici v Gorici. V Novem mestu je tiskar Janez Krajec zasnoval zbirko Narodna biblioteka, v kateri je izšlo 58 snopičev, kjer so se znašli tudi prevodi npr. Sienkiewiczzev roman *Z ognjem in mečem* iz leta 1883. Tumova knjižnica vsebuje isti roman v dveh knjigah, ki je v letih 1892 in 1893 izšel pri Matici slovenski. Zunaj Ljubljane se je uveljavil že omenjeni založnik Andrej Gabršček, ki je v kar petih zbirkah³ izdal več kot 200 knjig leposlovja tujih in domačih avtorjev. Tumova knjižnica vsebuje 17 knjig založbe Andreja Gabrščka, ki je obogatila knjižno ponudbo goriškega prostora. Ena najpomembnejših celovško-ljubljanskih založniških hiš pred prihodom Schwentnerja v Ljubljano je zagotovo bila Kleinmayr in Bamberg, založniška hiša prvih del Antona Aškercja, Frana Levstika in Josipa Stritarja ter celo Cankarjeve *Erotike*, ki je pozneje izšla še pri Schwentnerju.

³ Slovanska knjižnica, Salonska knjižnica, Svetovna knjižnica, Knjižnica za mladino, Slovenska talija.

Na kultiviranje pisane in govornje besede v goriškem prostoru je nedvomno vplivala založniška in knjigotrška dejavnost Goriške matice, ki je bila ustanovljena leta 1919. Zapolnila je praznino, nastalo ob začetku vojne, ko so večino slovenskih tiskarn in založb zaprli.⁴ Leta 1923 je bila v Gorici ustanovljena še danes delujoča Goriška Mohorjeva družba. Že prvo leto svojega delovanja na Goriškem je njena uredniška politika presenetila z izdajo romana *Na Indijo* Danilevskega ter Raisa *Preužitkarji*. Obe knjigi je Tuma kupil. Knjižni program, ki je poleg slovenskih knjig, pisanih v katoliškem duhu, gradil in ohranjal slovensko narodno zavest, je bil vseskozi soočen z asimilacijsko in raznarodovalno politiko fašistične oblasti. Henrik je svojo knjižnico gradil tudi s knjigami, ki so bile izdane pri Goriški matici. Čeprav ni bil njen stalni naročnik, je vse do leta 1935 prejemal leposlovna dela, ki so v teh enajstih letih izšla v Gorici.⁵

V 70. letih 20. stoletja je nemški raziskovalec Rudolf Schende postavil tezo, da je bralec 19. stoletja pripadal večinoma srednjemu sloju (Schende, 1970). Po podatkih, ki jih je za slovenski prostor zbral dr. Miran Hladnik (Hladnik, 1985), je ta teza potrjena. Slovenska literatura je v 19. stoletju imela poseben značaj. Predvsem je potrebno poudariti večjezičnost oz. vsaj dvojezičnost slovenskega izobraženca in meščana, ki je poleg slovenskega jezika poznal nemščino ali italijanščino. Slovenski meščani in izobraženci so bili v 19. stoletju skoraj edini uporabniki knjig, pisanih v slovenskem jeziku, zato so se kot zavedni narodnjaki čutili obvezani pokupiti vse na novo izšle slovenske knjige, ki so jih zaradi skromne letne produkcije tudi v celoti prebrali. Hkrati pa se je ponujala obilna nemška oz. italijanska knjižna produkcija, po kateri so posegali, ko gradiva ni bilo v slovenskem jeziku. Tako je dvojezičnost zaviralno vplivala na razvoj slovenske literature, saj česar ni bilo v slovenskem jeziku, se je gotovo našlo v nemščini ali kakem drugem jeziku Avstro-Ogrske. Dvojezičnost je določala tudi pisce, ki so se morali odločiti, v katerem žanru bodo mojstrili slovensko besedo in svoj stil, kaj bodo iz svetovne literature prevedli, kaj pa pustili, da se prebira v izvornem jeziku. Izobražencu je slovenska literatura pomenila nacionalno izražanje, zato so se znotraj slovenske besede razvijali žanri, ki so krepili nacionalno vlogo (Hladnik, 1985). »*Pomembna se je zdela lirika z množico zahtevnih pesniških oblik, v katerih je slovenščina morala pokazati svojo sposobnost, od pripovedne proze pa zgodovinski roman, ki je lahko najuspešneje kazal na daljni in slavni izvor Slovencev ter tako vzgajal v patriotizmu*« (Hladnik, 1985, str. 191). Dejstvo, da je zgodovinski roman eden najpopularnejših žanrov vse do sredine 20. stoletja, potrjuje tudi zbirka Tumovih knjig, saj je znotraj leposlovja največ zgodovinskih pripovedi. Mohorjeva družba je prav materinsko bdela nad ustvarjanjem literature tovrstnega žanra. Z razvojem slovenske pismenosti, ki je razširila bralno občinstvo še na srednji in nižji sloj, se je razvilo tudi prevajanje, ki je približalo predvsem slovenskemu bralec tuji literarni svet. Prevajanje se je razvilo relativno pozno, saj je bilo še v 18. stoletju komaj 3% Slovencev pismenih. Leta 1830 je bilo pismenih 40%, leta 1880 pa 60% prebivalstva. Šele leto 1900 je pri popisu ocenilo 85% pismenega prebivalstva. Pismenost, ki je vplivala na nakup knjig, je bila v slovenskih deželah še globoko v 19. stoletju omejena na maloštevilni visoki sloj v večini večjezičnega izobraženstva in meščanstva. Tako je izobraženstvo v precejšnji meri reševalo del knjižne naklade. Šele proti koncu stoletja se je kupna moč razširila na beročega delavca in kmeta (Hladnik, 1985).

Omejenost in nediferenciranost tedanjega slovenskega knjižnega prostora se zrcali tudi v privatnih zbirkah časa ob prehodu 19. v 20. stoletje. Tumova knjižnica je nedvomno rezultat knjižne ponudbe preloma stoletja, zato nas poznavanje njene vsebine pripelje do poznavanja duha časa, v katerem je knjižnica nastajala.

⁴ Andrej Gabršček je bil ob začetku vojne z Italijo nasilno odstranjen iz Gorice.

⁵ Pred tem letom je družba delovala na Prevaljah, kamor se je Družba sv. Mohorja umaknila iz Celovca ob dogodkih po prvi vojni na Koroškem. Ob koncu leta 1927 se je družba preselila v Celje, kjer je skupaj z Goriško družbo izdajala knjige do leta 1941, ko se jima je pridružila še v Ljubljani ustanovljena družba.

LITERATURA:

- GRDINA, Janez. 1995: Meščanska kultura med literaturo in glasbo. V: *To in ono o meščanstvu*. Celje : Pokrajinski muzej, str. 44–54.
- HLADNIK, Miran. 1985: Svobodno po nemškem poslovenjeno. V: *France Prešeren v prevodih: zbornik društva slovenskih književnih prevajalcev 8/9*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, str. 191–199.
- KOLENC, Petra. 2004: *Henrik Tuma in njegova knjižnica s katalogom leposlovja*. Diplomsko delo. Filozofska fakulteta. Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, 2004.
- MARUŠIČ, Branko. 1999: Knjižnica dr. Henrika Tume. V: *Zbornik Goriške knjižnice Franceta Bevka: ob njeni petdesetletnici*. Nova Gorica : Goriška knjižnica Franceta Bevka, str. 7–13.
- MORAVEC, Dušan. 1994: *Novi tokovi v slovenskem založništvu: od Schwentnerja do prvih publikacij Akademije*. Ljubljana : DZS.
- PUHAR, Alenka. 2004: Bukvarija Alenke Puhar. V: *Književni listi: štirinajstodnevna priloga časnika Delo*, ponedeljek, 29. marec 2004, str. 11.
- TUMA, Henrik. 1997: *Iz mojega življenja : spomini, misli in izpovedi*. Ljubljana: Tuma.
- TUMA, Henrik. 1994: *Izza velike vojne*. Nova Gorica: Branko.
- TUMA, Henrik. 1994: *Pisma: osebnosti in dogodki (1893–1895)*. Ljubljana: zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Trst : Devin.

VIR:

Knjižnica dr. Henrika Tume, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Raziskovalna enota Nova Gorica.